

Prof. dr hab. Piotr Włodarczak

Ośrodek Archeologii Gór i Wyżyn IAE PAN

Ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków

p.wlodarczak@iaepan.edu.pl

Recenzja w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Doktorowi Maciejowi Dębcowi

Wstęp

Dr Maciej Dębiec jest absolwentem Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, gdzie obronił pracę magisterską w 2004 roku (promotor: Jan Machnik). Wcześniej, w 2002 roku, na tej samej uczelni uzyskał tytuł magistra na Wydziale Prawa, broniąc pracę magisterską z zakresu prawodawstwa archeologicznego. Także na Uniwersytecie Rzeszowskim obronił w 2012 roku pracę doktorską, napisaną pod kierunkiem profesora Andrzeja Pelisiaka. Była ona zwieńczeniem studiów doktoranckich odbytych w latach 2006–2010.

Pan dr Maciej Dębiec od początku swojej kariery zawodowej jest związany z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, gdzie z krótkimi przerwami pracuje od 2004 roku do dziś. W międzyczasie, przez długi okres równoległe z pracą na UR, był zatrudniony na stanowisku adiunkta na Uniwersytecie w Ratyzbonie (Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte, Universität Regensburg) – w latach 2012–2024.

Ocena osiągnięcia naukowego

Podążając za ostatnio przeważającą interpretacją regulaminu, dr Maciej Dębiec czuł się w obowiązku zaprezentować trzy (czyli „więcej niż jedno”) osiągnięcia, udokumentowane odrębnie w wyliczanych publikacjach. W mojej ocenie tylko dwa z nich można uznać za dostatecznie ważne, podczas gdy trzecie – dotyczące studiów nad grupą Sabatyniwka – jest raczej małym, ale bardzo interesującym przyczynkiem do badań nad tą regionalną grupą kultury trypońskiej. Niemniej, tak czy inaczej, osiągnięcie O1 powinno stanowić główny element wagi w dokonywanej ocenie.

Głównym tematem studiów Habilitanta była zawsze tematyka wczesnego neolitu w Europie środkowej i wschodniej, a w szczególności zagadnienia związane z kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Jego praca magisterska dotyczyła osady wczesnoneolitycznej w Łańcucie, a praca doktorska – osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej na Ukrainie. Kontynuacją tej linii jest tytuł głównego osiągnięcia w postępowaniu habilitacyjnym: „Wschodnia strefa kultury ceramiki wstęgowej rytej”. Prezentując taki tytuł, Autor miał zapewne na myśli swój wkład w rozwój badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej na wskazanym obszarze. Uważam, że ta monotematyczność tematyki postępowań awansowych nie może być poczytana za wyraz ograniczenia ani skrajnej specjalizacji Habilitanta. Mowa bowiem o zagadnieniu szerokim i wieloaspektowym, wymagającym rozmaitej wiedzy oraz różnych podejść metodycznych. Formą udokumentowania głównego osiągnięcia habilitacyjnego jest cykl 17 publikacji naukowych, na który składają się dwie monografie (jedna autorska i jedna wieloautorska) oraz 15 artykułów w recenzowanych czasopismach polskich i zagranicznych (jeden autorski oraz pozostałe wieloautorskie). W przypadku prac wieloautorskich wkład Habilitanta został scharakteryzowany odpowiednią adnotacją. Niemniej dla osób zainteresowanych tematyką wczesnoneolityczną wyszczególnienie Jego wkładu w powstanie tych dzieł nie stanowi trudności. Można generalnie stwierdzić, że w przypadku prac źródłowych, prezentujących i analizujących odkrycia terenowe (większość przedstawionych artykułów) musiał on być znaczący. Mniejszy, ale także zasługujący na uznanie, jest natomiast wkład w powstanie artykułów prezentujących efekty specjalistycznych analiz.

Autoreferat podsumowuje wkład habilitanta w badania nad „wschodnią” kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Niewątpliwie mankamentem zaprezentowanego dorobku jest brak takiego syntetyzującego podejścia (obejmującego cały wyróżniony obszar) w opublikowanych pracach. Są to dzieła będące bądź opracowaniami źródeł, bądź też pracami analitycznymi dotyczącymi wąskich zagadnień, czyli przyczynki (bez pejoratywnego znaczenia tego słowa). Nie podważa to znaczącego wkładu Habilitanta w poszerzenie naszej wiedzy o wczesnym neolicie we wschodniej części Europy. Nietatwym zadaniem jest prowadzenie badań w różnych krajach, w kooperacji ze zmieniającymi się zespołami badawczymi. W tym zakresie dr Maciej Dębiec był bardzo skuteczny, prowadząc owocne badania terenowe w Rumunii, Mołdawii i na Ukrainie. Wyniki tych prac mógł następnie zestawiać z pracami w południowo-wschodniej Polsce, prowadzonymi również z dużym rozmachem (vide wykopaliska i opracowanie wyników ze stanowiska w Zwiężczy). Znaczna część rezultatów tych prac, zaprezentowanych w autoreferacie, dla badaczy neolitu może wydawać się efektem oczekiwanym bądź też otrzymaniem wyniku analogicznego lub podobnego do uzyskanego w przypadku kultury ceramiki wstęgowej rytej w strefie zachodniej (np. wskazanie na model osadniczy czy charakterystyka budynków mieszkalnych). Siłą argumentów Habilitanta jest dowodzenie na podstawie efektów prac terenowych tych hipotez, które przez lata były jedynie postulatami trudnymi do falsyfikacji.

Ważnym osiągnięciem Habilitanta jest wypracowanie algorytmu prowadzenia badań terenowych, uwzględniającego ich interdyscyplinarny charakter oraz zastosowanie różnego typu analiz specjalistycznych. Szczególnie dobrze wygląda tu wykorzystanie prospekcji nieinwazyjnych (przede wszystkim badań magnetycznych) w rozpoznaniu charakteru osadnictwa wczesnoneolitycznego. Także systematyczne uwzględnianie analiz paleobotanicznych przyniosło znakomite efekty, co widać w szczególności w opracowaniu stanowisk Nikołajewka V w Mołdawii oraz Kamjane-Zawallia na Ukrainie. To pierwsze, zlokalizowane nad Reutem, w znanej mi z autopsji części lasostepu, zwraca uwagę na interesującą kwestię adaptacji specyficznego środowiska przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej i mogłoby być – moim zdaniem – przyczynkiem do rozważań nad uwarunkowaniami rozprzestrzeniania się osadnictwa wczesnoneolitycznego. Wydaje mi się, że ekspansja w stronę lasostepu stoi w pewnym stopniu w sprzeczności z głównym wnioskiem

Habilitanta dotyczącym barier ekologicznych ekspansji osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej.

Nieco więcej można by oczekiwać po stosowaniu metod datowania absolutnego – które nie zaowocowały miarodajnymi wynikami w postaci odpowiednio uargumentowanych, precyzyjnych modeli chronologicznych. Istnieje jeszcze duży potencjał w wykorzystaniu serii wyników datowania otrzymywanych w trakcie realizacji projektów przez Autora.

W autoreferacie dr Maciej Dębiec omawia kolejne aspekty studiów nad wschodnią kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Aspekty te są pochodną dokonywanych przez Niego odkryć bądź też opracowywanych przez Niego materiałów. Siłą rzeczy, przy okazji publikacji tych badań, dokonywana jest próba omówienia wybranego zagadnienia (np. plastyki figuralnej) na tle porównawczym, a następnie wyciągane są wnioski ogólne dotyczące wyszczególnionego odcinka pradziejów. Jednak jak już wspomniałem, brakuje w dorobku Habilitanta przekrojowych opracowań omawiających zagadnienie w sposób zbliżony do autoreferatu. Pojawiają się jedynie syntezы częściowe, np. artykuł o chronologii kultury ceramiki wstęgowej rytej w południowo-wschodniej Polsce. Jakkolwiek jest to mankament, to jednak bez wątpliwości dokonania Autora skutkują znaczącym przyrostem wiedzy w różnych aspektach zagadnienia wyszczególnionego w tytule głównego osiągnięcia naukowego. Dr Maciej Dębiec jest bez wątpienia ekspertem w tym zakresie, a Jego duża aktywność na niełatwym terenie badawczym przynosi wiele korzyści. Dlatego też – z uwagi na jakość i skalę badań – pozytywnie oceniam główne osiągnięcie badawcze jako zasługujące na promocję habilitacyjną.

Bez wątpienia ważne są wyniki badań wykopaliskowych Autora w Rzeszowie-Zwięczycy. W wyniku badań wykopaliskowych udało mu się tam zidentyfikować ślady co najmniej 47 naziemnych budowli słupowych, a w trakcie prac wykopaliskowych przebadał sześć takich obiektów. Badania te zaowocowały cenną monografią dotyczącą studiów nad wczesnym neolitem. Stanowisko w Zwięczycy było dobrym punktem referencyjnym dla badań prowadzonych później w Mołdawii i na Ukrainie, gdzie Autor również dążył do rozpoznania planu osady, stosując metody nieinwazyjne (prospekcje magnetyczne) oraz wykopaliskowe. Skuteczne badania terenowe umożliwiły wnioskowanie o charakterze osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w strefie wschodniej. Można tu wskazać, że te studia nad charakterem osadnictwa w różnych regionach są szczególnie istotne w zaprezentowanym osiągnięciu. Wynikają z dobrej strategii badań terenowych.

Sporo uwagi poświęcił Habilitant kwestiom chronologii, a w szczególności datowaniu stylistycznemu ceramiki. Wyniki prac terenowych pozwoliły na uzupełnienie schematów chronologicznych, co dotyczyło przede wszystkim późnej fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej. Udało się zidentyfikować nowe elementy żeliezowskie, a przede wszystkim szareckie. Te źródłoznawcze studia są ważne dla omówień innych zagadnień, w tym kwestii kontaktów wewnątrz- i międzykulturowych. Zagadnienia te skupiają uwagę Autora, chociaż koncentruje się On przede wszystkim na aspektach „klasycznych”, takich jak napływ muszli Spondylusa, import obsydianu czy też związki ze społecznościami z Kotliny Karpackiej. Możliwy byłoby tu nieco więcej uwagi poświęcić kwestiom relacji do społeczności wschodnich, a w tym przede wszystkim kultury bugo-dniestrzańskiej, dążąc do zestawienia podobieństw i różnic w kwestiach osadniczych i ekonomicznych. Zasadniczo omówienie kontaktów międzyregionalnych polega tu na wylistowaniu wędrujących przedmiotów oraz ukazaniu kulturowych zapożyczeń. Mniej uwagi jest natomiast poświęcone kwestiom społecznym i ekonomicznym inspiracjom.

Kwestię obrządku pogrzebowego wschodniej kultury ceramiki wstęgowej rytej Habilitant poruszył, rewitalizując znane znalezisko grobowe z Niezvisk na Ukrainie. Bez wątpienia jest to odkrycie zasługujące na odświeżenie. Jego interpretacja jest trudna, zważywszy na niecodzienny charakter grobu. Autor dokonuje tu próby wskazania wysokiej pozycji społecznej osoby pochowanej w Niezviskach, wyposażonej w liczne przedmioty (przede wszystkim naczynia). Odwołanie się tu do zaczątków hierarchizacji ma jednak charakter intuicyjny.

Wyszczególnionym przez Habilitanta aspektem studiów jest plastyka figuralna. Podsumowania w tym zakresie były prezentowane przez Niego wspólnie z Valeską Becker. Omówione zostały różnego typu znaleziska antropomorficzne- i zoomorficzne. Brakuje tu próby usystematyzowania tych odkryć. Natomiast historie przedstawione dla poszczególnych figurek są bardzo interesujące.

Kwestia krzemieniarstwa została poruszona przez Habilitanta przede wszystkim w dwóch artykułach (O.1.13 i O.1.17), które wchodziły w skład listy publikacji prezentujących główne osiągnięcia habilitacyjne. W pracach tych zaakcentowano przede wszystkim specyfikę surowcową (obecność importowanego krzemienia wołyńskiego) oraz kwestię trapezów (w perspektywie ich związków z krzemieniarstwem mezolitycznym). Bez wątpienia nie jest to wszechstronne omówienie krzemieniarstwa wczesnoneolitycznego.

Zarysowane tu zagadnienia związane z wschodnią kulturą ceramiki wstęgowej rytej wskazują na wszechstronne zainteresowanie Autora tą problematyką. Suma otrzymanych wyników, mnogość różnorodnych analiz składają się na duży dorobek, co skłania do pozytywnej oceny głównego osiągnięcia habilitacyjnego.

Drugie osiągnięcie – „Pradziejowe solowarstwo w Polsce południowo-wschodniej” – dotyczy ważnego i interesującego zagadnienia badawczego. Tak jak zaznaczył to Habilitant, pozostawało dotąd szerzej nieomówione, a wskazówki historyczne nie były wykorzystywane w poszukiwaniach centrów pradziejowego solowarstwa. Z terenu wschodniego Podkarpacia dotąd znane były jedynie pojedyncze znaleziska wskazujące na produkcję soli, np. brykietaze z Hłomczy, badanej przez A. Muzyczuk. Dlatego też dr Maciej Dębiec podjął bardzo cenną inicjatywę usystematyzowania badań i mam nadzieję, że w przyszłości będzie kontynuował ten nurt zainteresowań, doprowadzając w końcu do odkrycia śladów neolitycznego solowarstwa na wschodnim Podkarpaciu. Dotychczasowe dokonania zostały zaprezentowane w czterech krótkich artykułach (dwóch w czasopismach i dwóch w monografiach zbiorowych) i na pewno nie można tego uznać za zamknięty rozdział. Pokłosiem tych odkryć była także organizacja przez Habilitanta dużego, międzynarodowego kongresu na temat solowarstwa, który odbył się w 2025 roku w Rzeszowie. Było to znaczące osiągnięcie organizacyjne, promujące przy tym badania solowarstwa z terenów południowej Polski. Reasumując, uważam, że wskazane jako drugie osiągnięcie zasługuje na pozytywną ocenę – pomimo wstępnego charakteru otrzymanych wyników. Jak wspomniałem powyżej, wskazane jako trzecie osiągnięcie wyniki rozpoznania nieinwazyjnego dwóch stanowisk grupy Sabatyniwna kultury trypolskiej (BI) nie są wystarczająco istotne, aby uznać je za „osiągnięcie” w studiach nad tą grupą czy też neolitem Europy wschodniej. Traktuję je zatem jedynie jako cenny wkład Habilitanta w studia nad prahistorią tego obszaru.

Ocena pozostałego dorobku

Oceniając generalnie dorobek publikacyjny dr. Macieja Dębca, trzeba stwierdzić, że jest on duży i obejmuje liczne artykuły publikowane w recenzowanych czasopismach naukowych,

a także monografie materiałowe. Swoje wyniki przedstawiał na wielu konferencjach w różnych regionach Europy. Habilitacyjny „wymóg staży” – jak wynika z zaprezentowanego zestawienia – został wypełniony przez niego w sposób naturalny – poprzez liczne wyjazdy studyjne (najczęściej krótkie), w ramach których zapoznawał się najczęściej z kolekcjami materiałów neolitycznych. Uwagę w dorobku Habilitanta zwraca umiędzynarodowienie jego badań. Znaczna ich część była prowadzona poza granicami Polski we współpracy z badaczami zagranicznymi. Także za granicą zdobywał on swoje doświadczenie dydaktyczne – podczas wieloletniego pobytu na uniwersytecie w Ratyzbonie. Prowadził tam wykłady i ćwiczenia, organizował wyjazdy terenowe oraz pełnił funkcję opiekuna prac licencjackich i magisterskich. Zajęcia dydaktyczne ze studentami prowadzi także od wielu lat na Uniwersytecie Rzeszowskim.

Dr Maciej Dębaj był kierownikiem oraz wykonawcą odrębnie finansowanych projektów naukowych. Są to różnego typu projekty, m.in. MKiDN, NCN-u (Miniatura), a także Deutsche Forschungsgemeinschaft oraz finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina. Na uwagę zasługują obecnie rozpoczęte projekty dotyczące egejskiego neolitu – wskazujące na nowy kierunek zainteresowań Habilitanta.

W sekcji prezentującej współpracę z sektorem gospodarczym dr Maciej Dębaj wskazał na przeprowadzone przez Niego liczne ratownicze badania wykopaliskowe, a także kilka opracowań badań ratowniczych. Poświadcza to wieloletnie zaangażowanie w prace ratownicze, podczas których Habilitant na pewno pozyskał interesujące materiały oraz zdobył duże doświadczenie terenowe. Aktywność ta wpłynęła pozytywnie na możliwości realizacji Jego studiów naukowych, a w tym również na możliwość zaprezentowania głównego osiągnięcia habilitacyjnego.

Reasumując, ogólnie dorobek naukowy dr. Macieja Dębca odpowiada we wszystkich aspektach wymogom w postępowaniu habilitacyjnym. Co najważniejsze, przedstawione przez Niego główne osiągnięcie stanowi w rzeczywistości ważny wkład w studia nad neolitem Europy środkowej i wschodniej. Jakkolwiek wskazałem tu na pewien niedosyt wynikający z niedoboru ujęć syntetycznych problematyki wschodniej kultury ceramiki wstęgowej rytej, suma licznych drobnych dokonań jest zadowalająca, a uznanie budzi wielowątkowość przeprowadzonych studiów.

Uważam więc, że wybrane osiągnięcie naukowe Pana dr. Macieja Dębca, jak również pozostały dorobek, spełniają wymogi niezbędne do nadania stopnia doktora habilitowanego, określone w zapisach ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (z późniejszymi zmianami), w artykule 2019. Zatem wnioskuję o dopuszczenie Habilitanta do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.